

САМОВІДКРИТТЯ - шлях до серця 'Іншого'

Анотація. Відчуження людей одне від одного відчутне на всіх рівнях нашого спільного буття. Воно – трагічний наслідок гріхопадіння. Бог вирішив проблему цього розділення одкровенням Себе людям. Своїм самовиявленням в Ісусі Христі Бог явив Себе людству у всій повноті. Завдяки цьому явищу Бога можлива зустріч і 'Я – Ти' діалог між Богом і людиною, 'Іншим' і 'іншим'. За аналогією із зустріччю і стосунками 'Я – Ти', ініційованими і встановленими Богом, людина може набутися 'чужого іншого' і навіть зробити ворога 'близьким іншим'. Слухняне наслідування Божого прикладу, явленого в практичному житті та вченні Ісуса Христа, сприяє діалогу 'Я – Ти' між християнами Росії та України, що воюють, і примиренню дітей Божих обох сторін. Самовідкриття є ключем до досягнення і набуття іншого.

Ключові слова: Інший, інший, самовідкриття, 'Я — Ти', 'Я — воно', розірвана свідомість, богопізнання, Ісус Христос, одкровення як зустріч, стосунки як зустріч, прощення, примирення.

Title: "Self-revelation as Path to the Heart of the 'Other'".

Abstract. The alienation of people from one another is palpable at all levels of our shared existence. It is a tragic consequence of the fall. God addressed the problem of this division through the revelation of Himself to humanity. Through His self-revelation in Jesus Christ, God revealed Himself to mankind in all His fullness. Thanks to this revelation, the 'I-Thou' encounter and dialogue between God and man, the 'Other' and the 'other,' becomes possible. By analogy with the encounter and 'I-Thou' relationship initiated and established by God, a person can reach the 'strange other' and even convert an enemy into a 'close other.' Obediently following the example of God, demonstrated in the practical life and teaching of Jesus Christ, facilitates the 'I-Thou' dialogue between Christians of the warring Russia and Ukraine and the reconciliation of God's children on both sides. Self-revelation is the key to reaching and winning over the other.

Keywords: Another, another, self-revelation, 'I — Thou', 'I — it', torn consciousness, knowledge of God, Jesus Christ, revelation as encounter, relationships as encounter, forgiveness, reconciliation.

Віктор Цандер, доктор філософських наук, PhD, мешкає в м. Бризбені (Австралія). ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0025-8072>.

Вступ

◆ Тема 'іншого' дуже обширна. Будь-який 'не я' є 'іншим', як протилежність (*counterpart*), тому «не досягнути неосяжного» (Козьма Прутков). Наше коротке дослідження стосується Бога, як 'Іншого' і людини як 'іншого', а також того, як набути іншого. І це тому, що ми, люди, внутрішньо розлучені один з одним, і що, зазвичай, інший сприймається як чужий. Перш ніж розглядати шляхи інтеграції розглянемо концепцію відчуження.

Важливим поняттям у міркуванні про «іншого» є відчуження (нім. – *Entfremdung*, англ. – *alienation*), що визначається як «відносини між суб'єктом і будь-якою його функцією, що складаються внаслідок розриву їхньої первісної єдності, ... а також процес розриву цієї єдності»^[1]. Іншими словами, «відчуження – це стан віддалення, бути розрізаним (або в розбіжності) з іншими індивідами, суспільством і самим собою»^[2]. Сама «тварна одинична сутність ... становить “друговість” людини по відношенню до Бога»^[3].

У соціальних науках причинами відчуження, спричиненими зростанням урбанізації, вважаються регламентація праці, втрата традиційної сім'ї та соціальних зв'язків, а також занепад релігії^[4]. Наші сучасники, небезпідставно, вважають, що цифровізація, яку вони називають «четвертою індустріальною революцією», сучасного суспільства, його праці, спілкування та його інститутів є причиною відчуження. Професор Олег Донських пише: «Видається, що на формування суб'єктивності індивіда в сучасному суспільстві впливають три процеси: 1) раціоналізація умов життя і виробництва; 2) перехід від дисциплінарного суспільства до суспільства контролю; 3) цифровізація різних сфер суспільного й особистого життя, включно з інтелектуальною та творчою діяльністю»^[5]. У рамках цих умов немає великого простору для знаходження самого себе або для автентичного життя, оскільки масове суспільство нав'язує свої цінності та норми. Серен Кєркегор вбачає відчуження у «тенденції гравітації до не-автентичної екзистенції як член натовпу, а не набуття своєї особистої ідентичності, мети і сенсу як особистості, які, він вірив, можливі тільки в індивідуальному й особи-

^[1] Философский словарь, под. ред. И.Т. Фролова, Москва: Изд. «Республика», 2001, 406.

^[2] D.B. Fletcher, «Alienation», *New Christian Ethics and Pastoral Theology*, eds. D.J. Atkinson & D.H. Field, Leicester, GB: Inter-Varsity Press, 1995, 153.

^[3] <https://teolog.info/theology/tema-drugogo-i-khristianskoe-bogosl/18.09.2018>.

^[4] Fletcher, «Alienation», 153.

^[5] Олег А. Донских, ред., *Цифровизация в социокультурном измерении*, Новосибирск: Госуд. ун-т экономики и управления, 2023, 12.

стому відношенні до Христа»^[6]. У контексті слов'янських баптистів Австралії було встановлено^[7], що тяжіння до етноцентризму продукує маргінальність (відчуження), а тяжіння до віри – інтеграцію та позитивну самосвідомість. Респонденти з фіксацією на свою національність мають проблеми з інтеграцією в австралійському суспільстві та в опануванні мови країни, натомість ті, хто ставить *більший* акцент на вірі через інтеграцію з австралійськими баптистами, легше інтегруються в австралійське суспільство. *Більші* ознаки маргінальності (відчуження) були знайдені в тих, хто розривається між двома ідентифікаторами: (образно кажучи) їхні *тіла* перебувають в Австралії, а *душі* – у країні їхнього народження.

Інші вбачають причину відчуження «в домінуванні в суспільстві інструментальної раціональності, що перетворилася на ідеологію панування людини як над природою, так і над людиною»^[8]. Крім почуття переваги над іншим це може виразитися в зазіханні на статус або навіть категорію іншого. Наслідок відчуження – це ігнорування гідності, власності, особистого простору іншого. Біженці з України розповідають, як їхні «вельможі» просто «віджимали» власність своїх співгромадян. Причини такого варварства потрібно шукати ще в передісторії. Біблія натякає на космічне відчуження, за якого Люцифер зазіхнув на становище самого Бога (Іс. 14:12-14; Єз. 28:12-17). Це ніщо інше як космічне відчуження творіння від Творця. Так званий «первородний гріх» – усього лише наслідок цього вже існуючого відчуження. Очевидно, що ініціатива відчуження завжди у творіння. Біблія говорить, що гріх і, особливо, завзятість у ньому – причина відчуження людини від Бога. Ми чуємо слова Бога через пророка: «Беззаконня ваші роз'єднали вас із Богом вашим, і гріхи ваші відвертають обличчя Його від вас, щоб не чути» (Іс. 59:2). Тут можлива розмова про розділення лише тому, що спочатку було єднання. В Едемському саду Бог і людина розмовляли, вели діалог, уклали заповіт, тобто спілкувалися. Іоанн починає своє Євангеліє словами «на початку було Слово» (Ін. 1:1), що значить «на початку було відношення» (Мартін Бубер); відношення між Богом і людиною. І на всіх рівнях буття «відношення – це і вибирати, і бути обраним»^[9]. Через відпадиння з'явилася потреба в *істинній* релігії в сенсі *релігіо* – як «спогад про Бога, відновлення зв'язку з Богом і надія на Бога. Релігія це свідома готовність сприймати залежність від Бога як

[6] Fletcher, «Alienation», 154.

[7] Viktor Zander, *Identity and Marginality Among New Australians*, Berlin-New York: DeGruyter, 2004.

[8] *Философский словарь*, 407.

[9] Мартин Бубер, *‘Я и Ты’, Два образа веры*, Москва: АСТ, 1999, 78.

щастя»^[10]. І це – на контраст людському прагненню до автономії, яке продукує відчуження.

Головною причиною відчуження є допущення в серці мислення, а відтак і відношення 'Я – воно', як по відношенню до іншої людини, так і по відношенню до Бога. Це насамперед вважати іншого засобом досягнення своїх цілей, а не метою пізнання його як особистості. Це не Божа любов 'агапе', а грецьке поняття 'ерос', яке теж перекладається як любов. 'Ерос' на противагу новозавітній 'агапе' не знає любові до ближнього заради ближнього. Як коректно вказує Барт, «еротично люблячий любить іншого тільки для вигляду, ... він живе ... тільки в бажанні своєї самореалізації»^[11]. Схоже, що навіть начебто люблячи іншого, він усе ж таки любить самого себе.

Наслідком відчуження є 'розірвана свідомість', поняття, введене Г.В. Гегелем для «позначення кризового стану індивідуального "я" людини, що стоїть на позиції безвір'я, імморалізму та нігілізму. ... [У цьому 'я'] розпалося і загинуло все, що володіє безперервністю і всезагальністю, що носить ім'я закону, добра і права»^[12]. Очевидно, що гріх спричинив (і все ще спричиняє) поділ і відчуження. Подивимося, як Бог долає відчуження зі своїм творінням.

Особистість Бога унікальна і загадкова. Він зачаровує кожного, хто допускає думку про Бога, хоча б як найвищий Абсолют або сукупність можливих суперлативів, тобто якостей у найвищому ступені. Бог – це «вічно абсолютний Дух (Ін. 4:24)»^[13]. Еріх Зауер підкреслює, що «духовність, єдність і вічність становлять ядро Його єства, і Він сам є сукупністю всього найвищого і досконалого буття. Як такий Він у той же самий час найреалістичніша реальність, бажане Я, усвідомлююча особистість, так, вічна Надособистість»^[14]. Очевидно, що Він абсолютно Інший, або невідомий Інший. Це тому, що Він як істота відрізняється від нас якісною категорією: Він Творець, ми творіння. Ми, будучи ділом рук Його, відомі Йому в усьому, Він же нам невідомий як предмет дослідження і вивчення. Ми люди (*human*) і наші соціально-психологічні інструменти – гуманітарні (*humanitarian*), які обмежені рамками створеного світу. Отже, у нас немає інструментів і методів для Його пізнання, тому що Він найбільший Інший і невідомий в онтологічному сенсі. Візьмемо хоча б християнське вчення про Божу Триєдність, яке зазвичай

^[10] Franz Alt, *Jesus – der erste Neue Mann*, Muenchen: R. Piper, 1990, 130.

^[11] K. Bart, *Kirchliche Dogmatik*, IV/2, 1955, 848 ff.

^[12] Гегель, Г. В. *Феноменологія духу* (1807), Твори, Т. IV, М., 1959, 277.

^[13] Erich Sauer, *Offenbarung Gottes und Antwort des Glaubens*. Wuppertal: R. Brockhaus Verlag, 1969, 14.

^[14] Ibid.

пояснюється різними аналогіями та логічними формулами. Поняття про Бога спрощують і навіть говорять про ‘простоту’ (*simplicity*) Божу, здебільшого маючи на увазі, що Він повністю інтегрований і не потребує ні в чому. Але невідомий не означає простий. Мені здається, більш смиренно і краще говорити про нам невідому ‘складність Божу’. Ми істоти тривимірні, плюс час, і можемо мислити лише в цих рамках. Бог же – Творець нас і цих наших рамок, і про Нього більш пристойно міркувати як про істоту найвищої категорії, яка вічно-нескінченно перевершує нас. Тому, замість штучних схем відмінності та ідентичності, скромніше сказати про Нього, що Він – Єдиний Бог Отець, Син і Дух Святий, як це нам показує Біблія. Християнський мислитель Августин пояснює особистість Бога любов’ю: «Якщо Бог – любов, то в Ньому має бути той, хто любить, коханий і Дух любові, бо неможливо думати про любов без того, хто любить і без того, кого любить»^[15]. У цьому сенсі Отець є Кохаючим, Син – Коханим, Дух Святий – Духом Кохання.^[16]

Біблія говорить про непізнаваність Бога. Йов стверджує: «Ось, Бог великий, і ми не можемо пізнати Його» (Йов 36:26). Псалмоспівець Давид захоплюється Богом: «Дивне для мене знання Твоє, – високо, не можу досягнути його!» (Пс. 138:6). Богослови розмірковують про Бога як вічно Другого і невідомого, підкреслюючи Його трансцендентність і непізнаваність. Під поняттям ‘трансцендентність’ розуміють «надприродне, потойбічне, що виходить за межі того, що можна досягнути за допомогою природних пізнавальних здібностей»^[17].

Бубер каже, що помилково вважати, ніби є «якась інша “даність” [як природа, історія, логіка], з якої Його [Бога] можна вивести, але Він є для нас безпосередньо, споконвічно і вічно для нас відносно Істоти; виправданим є лише звернення до Нього, але не висловлювання про Нього»^[18]. Розмірковуючи про Бога, Ебнер сказав: «Або Бог має особисте існування, або Він не існує взагалі. ... [Його можна пізнати] лише за допомогою особистісного ставлення себе до Нього»^[19]. Тобто зробити Його обраним ‘Ти’ свого власного ‘я’, тобто Господом життя. Іншими словами, пізнання Бога можливе насамперед через особисті стосунки з Ним. Але все ж у процесі Богопізнання не можна виключати розумну діяльність, бо вона може підштовхнути або привести людину до особистого пізнання Бога. Богопізнання як зустрічі людини з Богом необ-

^[15] «Про Трійцю» (De Trinitate).

^[16] Sauer, 15.

^[17] *Философский словарь*, под. ред. И.Т. Фролова, Москва: Изд. «Республика». 2001, 579.

^[18] Бубер, ‘Я и Ты’, 81.

^[19] F. Ebner, *Das Wort und die geistigen Realitaeten, Pneumatologische Fragmente*, Innsbruck, 1921, 168.

хідні особисті стосунки, і раціональна здатність завжди дуже активна в цій зустрічі.

Оскільки Бог перебуває за межами нашого безпосереднього пізнання, ми не здатні самі по собі навіть мати думку або уявлення про Нього. Бог так би й залишався Іншим і Невідомим, якби Він не відкрився нам Сам. Він не відсутній і мовчазний, а присутній і промовистий Бог, як це зазначив і Френсіс Шеффер: «He is there and He is not silent»^[20]. Згідно з Біблією, «Бог, що багаторазово й різноманітно говорив споконвіку батькам у пророках, останніми днями цими промовляв нам у Сині» (Євр. 1:1-2). 'З давніх-давен', тобто за старозавітних часів, Бог говорив до людей через пророків і лідерів народу, які записали Його звернення і заповіді, що вказували, як жити і чинити відповідно до Божих стандартів.

Бог відкрився нам настільки, наскільки Він хотів цього і що ми можемо вмістити. Він залишається прихованим і невідомим в онтологічному або буттєвому сенсі, але Його можна пізнати на екзистенційному або досвідному рівні. Господь відкрив нам ті Свої якості, які нам необхідні, щоб пізнати і любити Його, і схилитися перед Ним. Він відкрився нам у Святому Письмі, вживши різні жанри літератури в різних контекстах, щоб відкрити Себе всім людям усіх часів. Христос – повне одкровення Боже – є центром і фокусом усього одкровення. Старий Заповіт вказує на Нього і на потребу в Ньому як Спасителі. Новий Заповіт описує життя Ісуса і дане Ним вчення, а також показує нам, як Його пізнати, як здобути спасіння і як Йому служити. Старий Заповіт нам дає заповіді та звернення Бога до людей через пророків, а Новий Заповіт показує, як за цими заповідями жити. Бог є істина в Його бутті та в Його говорінні. Через істину Його слова Він крок за кроком вводить нас в істину про Його сутність. Як уже було зазначено вище, «втілення Христа маркує повноту і виконання одкровення. Старий Заповіт ... звернений до Христа. Але з приходом Христа одкровення не має іншої ролі, як зробити Його відомим і оцінити Його дар спасіння»^[21].

Одкровення Бога у Христі Апостол Іоанн пояснює так: «Бога не бачив ніхто ніколи; єдинородний Син, що є в надрах Отця, Він явив» (Ін. 1:18). Іншими словами, Бог відкрився Сам, в Ісусі Христі, або «Отець з'явився людям у Сині; і фактично це все; повний зміст одкровення міститься в цьому, і це Христос»^[22]. Вираз «той, хто перебуває в недрах Отця» – онтологічна таємниця, категоричний *misterium* Божої природи. Не

^[20] Назва однієї з його книг. Пер.: Він тут і Він не мовчить.

^[21] Rene Latourelle, *Theology of Revelation*, Cork: Mercier Press, 1968, 171.

^[22] Emile Mersch, *Theology of the Mystical Body*, St. Louis: B. Herder, 1951, 376. Herder, 1951, 376.

вдаючись у понятійні спекуляції, можна сказати, що Бог відкрив завісу таємничості Своїм приходом до нас в особі, відомій нам як Ісус Христос, видимий і доступний людському досвіду Бог у плоті, «що є образ Бога невидимого» (2Кор. 4:4). На прохання Пилипа «Господи, покажи нам Отця» Ісус відповів: «...хто бачив Мене, той бачив Отця» (Ін. 14:8-9). Сам Господь дає знання про Бога, не поясненням Отця, а просто через вчення і дії. Думаючи про джерело одкровення, потрібно пам'ятати, що «Христос жив у невимовному особистому спілкуванні, у постійному “Я – Ти” діалозі з Богом, Своїм Отцем»^[23]. Пізніше апостоли стверджували із зухвалістю про джерело і зміст одкровення: «Про те, що було від початку, що ми слухали, що ми бачили своїми очима, що розглядали і що торкалися руки наші, про Слово життя,... про те, що бачили і чули, сповіщаємо вам» (1Ін. 1:1, 3). У розумінні модерністів, сам Христос не був одкровенням Бога, але Христос закликав до рішення щодо Його вчення^[24]. Але, як ми бачимо з цього місця Писання, Його вчення нерозривно пов'язане з Його особистістю. Ісус сказав: «І щасливий той, хто в Мені не засумнівається» (Мф. 11:6).

Одкровення Бога «говорить про таємницю трансцендентного, поза-межного Бога, Який чужорідний тваринам. ... Біблійне одкровення не є результатом зусиль людського духу досягнути Реальність, а народжене досвідом ‘вторгнення’ у тварний світ Бога, Який відкриває Себе Сам»^[25]. За фактом, одкровення потрібно розуміти як самовідкриття Боже. Вживаючи метафору, Бернард Рамм каже, що «одкровення є автобіографія Бога, тобто історія Бога, яку Він повідомляє про Себе Самого. Це – знання про Бога, яке виходить від Бога. ... Одкровення – це сукупність форм, через які Він дає знання про Себе»^[26]. Одкровення означає не просто повідомлення певної інформації, а «особисте Самовиявлення Боже в історії. За допомогою процесу Самовиявлення, який досягає свого апогею і виконання в житті Ісуса Назарейського, Бог узяв ініціативу на Себе. ... У Христі можна углядіти особисте Самовиявлення Боже»^[27]. Еміль Бруннер каже, що в одкровенні передається особиста присутність Бога, а не просто інформація про Нього. У цьому сенсі

[23] Juan Alfaro, “Persona y gracia”, in *Gregorianum*, XLI (January, 1960), 26.

[24] G.C. Berkouwer, «General and special divine revelation», *Revelation and the Bible*, Carl F.H. Henry (ed.), London: *Revelation and the Bible*, Carl F.H. Henry (ed.), London: The Tyndale Press, 1959, 15.

[25] Олександр Мень, *Бібліологічний Словник*, Москва: Фонд імені Олександра Менья, 2002, т. 2, 321.

[26] Bernard Ramm, *La Revelacion especial y la Palabra de Dios*. Buenos Aires: Editorial La Aurora, 1967, 15.

[27] Алистер Мак-Грат, *Введение в христианское Богословие*, Одесса: «Богомыслие», 1998, 163.

одкровення – процес, спрямований на мету або на встановлення взаємовідносин між Богом, що відкривається, і людством, яке сприймає. Одкровення – це певною мірою повідомлення (прояв) сутності. Адже «сутність – це саме зв'язок і відношення між тим, хто пізнає і пізнаним. У ній пізнаване розкривається, однак у міру можливостей того, хто пізнає. Він входить у пізнаване, накладає на нього свою печатку, і водночас воно входить у нього. Це передбачає, що сутність є завжди буття для іншого. Буття для себе ніякої сутності не має»^[28]. Бруннерівська концепція 'істини як зустрічі' несе в собі два елементи правильного одкровення: воно має історичний та особистісний характер; і підкреслює, що зміст цього Божественного акту полягає в Особистості Бога, а не в міркуваннях і вченнях про Бога. «Одкровення Боже по суті своїй представляє самопередачу Бога людству. З точки зору Бруннера, божественне одкровення обов'язково христоцентричне»^[29]. У його словах, одкровення «ніколи не є простою передачею знань, але життєдайним і життєвідроджувальним спілкуванням»^[30].

Метою одкровення Бога є примирення людства із Собою, що по суті є поблажливістю, з якою Бог стає на бік людини в Ісусі Христі. Він не перестає бути Богом, але «Він не береже Себе. Він вирушає на чужину – у погане товариство цієї зовсім іншої, небожественної, навіть противної Божеству істоти. ... Істинний Бог проявляє себе великим саме в тому, що знаходить бажання і готовність до такого сходження, до цього шляху на чужину»^[31].

Богослов'я розрізняє загальне одкровення (знання про Бога, дане всім людям, у всі часи і в усіх місцях, через свідочтво творіння і совісті, Рим. 1-2) і особисте або приватне одкровення (те, що відомо про Бога в Його особливих і спасительних проявах у змісті Святого Письма). Християнство – релігія одкровення і повністю залежить від реальності одкровення^[32]. З погляду пізнання Бога християнська віра повністю залежить від особистого одкровення і це є її найголовнішою доктриною^[33]. Особисте одкровення особливе: воно історичне, конкретне й особисте^[34]. Головна перевага загального одкровення – це одкровення Божої величі, Його любові та Його слави за допомогою унікального створеного світу. Поштовхами до роздумів вважаються здивування, сумнів і

^[28] Т. С. Сунайт, Журнал «Начало» №29, 2014 р.

^[29] Мак-Грат, 165.

^[30] Цит. за Мак-Грат, 166.

^[31] Карл Барт, *Церковна Догматика*, т. 2, 415.

^[32] Н. Bavinck, *The Philosophy of Revelation*, 20.

^[33] Ramm, 17.

^[34] Otto Weber, *Grundlagen der Dogmatik*, I, 195.

критичні ситуації або події^[35]. Споглядання розумно влаштованого всесвіту мимоволі викликає в будь-якої розумної людини ці поштовхи й запитання, сформульовані Іммануїлом Кантом. Він каже: «Усі інтереси мого розуму (і спекулятивні, і практичні) об'єднуються в таких трьох питаннях: 1. *Що я можу знати?* 2. *Що я повинен робити?* 3. *На що я можу сподіватися?*»^[36] Особисте одкровення повною мірою відповідає на ці запитання. Забігаючи наперед, можна лише вказати на особистість Ісуса Христа, на Його свідцтво про Себе: «Я є шлях, і істина, і життя...» (Ін. 14:6). Тут відповіді на запитання Канта: 1. Я можу знати істину; 2. Я повинен знайти шлях порятунку; 3. Я можу сподіватися на вічне життя з Христом. Інакше кажучи, Ісус Христос є відповіддю на екзистенційні питання людства.

Бог відкрився людям як активний і люблячий, на противагу богу Платона, який «перебуває нерухомо в собі, він німий і без руху, бо він має все, що йому потрібно. У нього немає любові, тому що любов – це всього лише самореалізація, що заповнює недолік. ... Бог філософії Платона – мертвий бог, що перебуває в могилі не-відносин»^[37]. Біблія ж говорить, що природа Бога – любов (Ін. 4:8, 16), і всі Його дії мотивовані любов'ю і є вираженнями Його любові. І це тому, що «любов є першопричиною Його буття, найвнутрішніший пункт джерела (*Quellenpunkt*), з якого вічно виходить Його Сутність, креативний центр, що виробляє всю Його діяльність і панування»^[38].

Сам факт створення людини за Своїм образом і подобою – вираз найбільшої любові, що робить людину істотою Божого Благовоління. Новозавітне 'агапе' – це безумовна любов Бога, що обирає, яка виходить із Його серця. За наміром створення людина створена любов'ю для любові і цим обрана для вічного життя з Богом, життя в Його присутності.^[39] Угоди Бога з людством, особливо Угода відкуплення – явні вирази Його любові. Любов же є секретом динаміки спілкування і взаємодії між особистостями.

Господь відкрив людству Свої пріоритети ще в Старому Заповіті: «Я хочу милості, а не жертви, і Боговідення більше, ніж цілопалень» (Ос. 6:6). Тут ідеться про те, що головне для Бога – знання Його, з якого виникає милість – любов наша по відношенню до Нього і до людей, тобто до Іншого та інших. З цього виходить, що Бог відкрився людству

[35] Karl Jaspers, *La Filosofia*. Buenos Aires: Fondo de cultura economica, 1987, 15-17.

[36] Иммануил Кант, *Критика чистого разума*. Москва: Эксмо, 1997, 598.

[37] Georg Huntemann, *Biblisches Ethos*, Neuhausen/Stuttgart: Haenssler-Verlag, 1995, 186.

[38] Sauer, 14.

[39] Віктор Цандер, *Кохання, що обирає*, Brisbane – Steinhagen: Samen Korn, 2024, 254.

одкровенням Себе. Він проявив ініціативу, Він зробив перший крок. Він відкрився нам, грішникам, як люблячий батько блудного сина (Лк. 15:11-32), що чекає на повернення людства, яке пішло від Нього. У притчі про блудного сина Господь відкриває нам і вчить нас важливим цінностям: милосердю, каяттю, прощенню, і готовності до духовного оновлення. Вона також нагадує, що Божа любов і милість безмірні, і кожен може знайти прощення, якщо щиро повернеться до Нього.

Одкровення Себе людству в Ісусі Христі – найбільший вираз любові. Ця Божа любов є світлом, доступним кожній людині, народжений у цей світ (Ін. 1:9). Ісус – яскравий промінь цього світла, що привідкрив завісу таємничості досі маловідомого Іншого. Святе Письмо представляє нам іманентного Бога, Слово, що стало плоттю і мешкає з людьми, «сповнене благодаті та істини» (Ів. 1:14) в особі Ісуса Христа. Бог – це Ісус, який розділяє трапезу з 'іншими' – з митарями та грішниками, чим ігнорує соціальні бар'єри того суспільства. Практикуючи любов до 'інших', Бог у Христі 'не зважаючи на обличчя' зцілює хворих, дає зір сліпим і воскрешає мертвих. Для нього немає 'гендерних' проблем чи обмежень. Порушуючи місцеві звичаї, Ісус спілкується з 'зовсім іншими' – з жінками. Він відкриває духовні очі самарянці (Ін. 4:1-30). В Ісусі Христі Бог не заборонив жінці вилити на Себе дорогоцінне миро (Мф. 26:7), і дозволяє іншій грішниці обливати Свої ноги сльозами, обтирати їх своїм же волоссям і мазати пахощами (Лк. 7:37-38). Господь також розмовляє з жінкою, взятою в перелюбі, і прощає її (Ін. 8:1-11). Бог у Христі переступає й етнічні бар'єри, знову ж таки з «зовсім іншими»: зцілює доньку хананеянки (Мф. 15:22-28), виганяє бісів із гадаринця (Лк. 8:27-31), свідчить жінці-самарянці (Ін. 4:1-30), ставить за приклад доброго самарянина (Лк. 10:33-37) та вдячного самарянина, що зцілювався, який отримав зцілення (Лк. 17:12-19).

Ісус для всіх віруючих у Нього – «Христос, Кіріос, Син Людський і Син Божий – тобто принципово Інший і Піднесений»^[40]. Він – Господь, тому вчення й особистий приклад Ісуса Христа важливі для нас, бо показують нам, як ставитися до інших. Приклад Бога в одкровенні Себе нам – 'іншим' вчить нас цього. Я першим маю проявити ініціативу і зробити перший крок до 'Іншого', Який уже в Ісусі проявив ініціативу і зробив перший крок до мене. Своїм самовикриттям Господь із 'невідомого Іншого' став нам 'відомим Іншим', і завдяки Богопізнанню з нашого боку стає 'близьким Іншим'. Він очікує мого приходу до Нього з покаанням і наступним за ним наверненням. Я особисто маю прийняти Його запрошення: «Прийдіть до Мене, всі, хто трудиться та обтяжений, і Я заспокою вас» (Мф. 11:28). Це заклик і до Богопізнання, яке призводить

^[40] Барт, 420.

до народження від Бога, або згори, що дає статус чада Божого (Ін. 1:12-13), тобто становище 'близького іншого'.

Бог відкриває Сам Себе, говорить, вживаючи зрозумілу людині мову, тому про одкровення можна говорити як про зустріч Бога з людиною. Саме значення мови полягає в її «духовному корінні як божественного походження, як чогось абсолютно трансцендентного»^[41]. Мова є засобом комунікації між двома особистостями, і вона завжди раціональна. В особливому або приватному одкровенні Бог відкрився нам через слово. Говоріння слова має сенс лише тоді, коли окрім мовця є й слухач. Слово спрямоване на того, хто слухає, і стає реальністю тільки у зустрічі з ним, у діалозі, взаємності, спілкуванні, у взаємному посвяченні. Необхідно враховувати, що «взаємність є умовою для успішної зустрічі»^[42]. І тут потрібно наголосити, що «взаємність може бути повною тільки в люблячій зустрічі. Взаємність є плодом і даром одкровення»^[43]. Зустріч – це 'Я – Ти' діалог у душі любові. В одкровенні Бог звертається до людини, говорить з нею через Духа Святого, повідомляючи їй благу звістку спасіння. Але дійсна і повна зустріч між Богом і людиною можлива тільки у вірі. Тільки тоді слово живого Бога знаходить прийняття і визнання в людині.

Віра є першим і вільним кроком людини у напрямку до Бога. Через Своє слово Бог запрошує людину до дружби; вірою людина відповідає на Боже запрошення. Коли людина відкриває серце до Бога, що промовляє, Бог і людина зустрічають одне одного, і ця зустріч розвивається в єднання на все життя. Очевидно, що одкровення і віра, по суті, міжособистісні і взаємно особистісні у своїй природі.

Віра – це зустріч з особистим Богом за допомогою Його Слова, бо «віра від слухання, а слухання від Слова Божого» (Рим. 10:17). Бог відкривається як Бог, *що говорить*, віра повинна погодитися з тим, що Він *говорить*. Віра, мотивована любов'ю, сприймає *сказане* як істину. У цій бесіді відбувається зустріч, таємнича присутність Бога, живе спілкування між людиною і Богом, особистості з Особистістю. Рене Лату-релль зазначає три характеристики одкровення як зустрічі: Бог завжди проявляє ініціативу; серйозність вибору, що представляється зустріччю, і глибина спілкування, яку ця зустріч встановлює між Богом і людиною. Одкровення як зустріч означає, що Бог є любов (1Ін. 4:8-10), і Його Слово є словом любові. Віра ж є прийняттям Божого плану любові та входом у нього. Очевидно, що як одкровення, так і віра є плодами любові.^[44]

^[41] Latourelle, *Theology of Revelation*, 53.

^[42] Там само, 325.

^[43] Там само.

^[44] Там же, 326-327.

Боже запрошення на зустріч із Ним – це акт любові, виражений приходом Сина Божого до нас. Ісус Христос є останнім словом одкровення: у Ньому все завершено, наше спасіння і Його прояв. Він є одкровенням Бога як зустрічі в контексті любові та благодаті. Відповісти на Боже запрошення позитивно можна тільки взаємною любов'ю. Тому Ісус звів усі Старозавітні заповіді всього лише до двох, сказавши: «‘возлюби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всім розумінням твоїм’: ця є перша і найбільша заповідь; друга ж подібна до неї: ‘возлюби ближнього твого, як самого себе’; на цих двох заповідях затверджується весь закон і пророки» (Мф. 22:37, 40). Самовідкриття Бога людям в особі Ісуса Христа – найбільший вираз Його любові. Друга заповідь ‘подібна’ до першої, тому що вона – відображення і наслідок першої: хто любить Бога, любить і предмети Його любові (1Ін. 4:7, 11; 5:1). Апостол Іоанн пов'язує обидві заповіді, кажучи: «І ми маємо від Нього таку заповідь, щоб той, хто любить Бога, любив і брата свого» (1Ін. 4:21). Хто пізнав Бога, суть Якого – любов (1Ін. 4:16), той любить і людей як самого себе. Іншими словами, хто любить Іншого, який став близьким, той любить і інших. Ба більше, той, хто любить Бога, стає інструментом Божої любові. Любов до Бога не абстрактне або потенційне бажання, а конкретне виконання Його волі. Знову ж таки Іоанн: «Бо це є любов до Бога, щоб ми дотримувалися заповідей Його» (1Ін. 5:3), двох головних, згаданих вище.

Коли ми любимо Бога відповідно до Великої заповіді – усім розумом, почуттями і волею, – ми досягаємо повноти (*плерома*, *wholeness*) у Ньому, бачачи себе не центром всесвіту (як раніше), а предметом Його любові, турботи й уваги. Унаслідок народження згори в нас відбувається особиста переоцінка, перетворення розуму (Рим. 12:2), оскільки центр ваги або всесвіту вже не я, а Бог. Мислення орієнтується навколо Бога, цінності й реальність бачаться в Його світлі та перспективі. Царство Боже має пріоритет над усіма іншими ‘царствами’. Це дає здатність любити ‘інших’, як самого себе. Якщо в конкретних ситуаціях незрозуміло, як це робити практично, то для особистого орієнтування завжди може бути застосовано добре відоме Правило Ісуса: «Тож в усьому, як хочете, щоб з вами поводитися люди, так поведіться і ви з ними, бо в цьому закон і пророки» (Мф. 7:12). Зазначимо, що тут спостерігається взаємозв'язок між змістом і дією. Дві великі заповіді кажуть нам, **що** робити (на них «утверджується весь закон і пророки»), а правило Ісуса, **як** це зробити практично («у цьому [в реалізації змісту **що**] закон і пророки»).

Любов до Бога робить нас здатними шанувати іншого вище за себе, тобто ми відмовляємося від особистої винятковості та єдиної гідності

й впускаємо іншого в нашу життєву сферу, де потреба 'іншого' – моя потреба. Я є 'я' завдяки Іншому та іншим. У процесі Богопізнання я пізнаю і себе самого. Я бачу новими очима своє становище у всесвіті. Я відчуваю відповідальність за інших і за все те, що довірено мені близьким Іншим, який став мені близьким. Завдяки пізнанню близького Іншого, я здатний відкриватися іншим людям і ставати їм 'близьким іншим'. Отець Зосима сказав про нашу взаємовідповідальність так: «кожен єдиний з нас винен за всіх і за все на землі»^[45]. У християнської відповідальності є певна мета: щоб Бог став «близьким Іншим» і для моїх «близьких інших». Самовідкриття як акт любові здатне «покласти душу свою» (Ін. 15:13) заради інших.

З вищесказаного можна вивести, що одкровення Боже, на якому засноване християнство, складається із зустрічі особистості з Особистістю в контексті діалогу 'Я – Ти'. У цьому світлі, одкровення або самовиявлення викликає до життя і творить 'близького іншого'. Одкровення Бога у зустрічі з людиною уможливило нове творіння у Христі. Завдяки цьому ми здатні до самовикриття стосовно нашого ближнього, щоб і він став для нас 'близьким іншим'. Наслідування прикладу Ісуса Христа в житті та служінні сприяє нашому подоланню етнічних, соціальних і культурних бар'єрів. Приклад Бога, який полюбив 'весь світ', усіх людей (Ін. 3:16), має допомогти нам дивитися вище від встановлених людиною кордонів і політичних таборів. У світлі цього ми повинні бути здатними підноситися над соціополітичними амбіціями наших правителів. Якщо вже страждати або покладати життя своє, то за істину Божу, а не за інтереси цього грішного світу.

Як уже було зазначено вище, очевидно, що гріх спричинив (і все ще спричиняє) поділ і відчуження, а каяття і покаєння в ньому – шлях до інтеграції. Старий Заповіт вчить: «Той, хто приховує свої злочини, не матиме успіху, а хто зізнається і залишає їх, той буде помилуваний» (Притч. 28:13). Під час читання цього місця мені пригадується інцидент, коли Віллі Брандт, канцлер Західної Німеччини, 7 грудня 1970 року став на коліна перед меморіалом у Варшаві, ставши символом покаєння перед єврейським народом за гріхи свого народу. Це – справжнє лідерство! Щось я не бачив, щоб це зробив хоча б один із пострадянських лідерів – ні Кучма, ні Єльцин, ні Путін – за погроми євреїв, за голодомор, за фізичне знищення етнічних меншин... Німці десятиліттями сплачували репарації за гріхи своїх батьків та дідів, а ці виправдовуються тим, що «такі часи були»... Одніх Бог благословив, а інші так і перебувають у «розірваній свідомості» та в цей час вбивають одне одного...

^[45] Ф.М. Достоевський, *Брати Карамазови*, Собр. Соч. Том 10, Москва, 1958, 205.

Карл Ясперс вважав, що «подолання відчуження полягає в розвитку комунікації, у глибоко індивідуальному й інтимному спілкуванні, у вихованні в собі здатності до “дискусії”, у протистоянні будь-якому фанатизму»^[46]. Відчуження особливо проявляється під час війни, коли пропаганда з обох боків знеособлює *умовного* ворога і змушує забути, що навіть *істинний* ворог – твій ближній. Бог саморозкрився в Ісусі Христі, щоб показати ціну людської душі. В Ісусі Христі Бог відкрився як Бог любові і пізнання Його – практичне вираження цієї любові на всіх рівнях існування. Самопізнання у світлі одкровення Божого і пізнання супротивника в умовах війни, не як чужого, ворога, але як того іншого, за якого страждав Христос, змушує замислитися: чи варта перемога смерті молодих хлопців на обох воюючих сторонах. Звісно, ідея перемоги над ворогом дуже приваблива, але мертвим уже не до перемоги! У війні виграють військова промисловість та інвестори-мільярдери, а люди – всього лише засоби їхніх цілей. Кожен християнин має сприяти можливості порозумітися з іншою стороною, пошуку якихось компромісів заради збереження людських життів. Повідомлення, що ‘такий-то і такий-то відважно загинув при захисті вітчизни’ не є великою втіхою для вдів і сиріт. Християнам потрібно думати і діяти як справжні учні Христа, насамперед як громадяни Небесного Царства, а не земного. Адже «в основі християнської самосвідомості лежить повний і безповоротний перехід від прихильності своїй культурі з її богами до відданості Богу всіх культур»^[47]. Тому необхідно перевірити свої стосунки і дії у світлі вчення Ісуса: «Шукайте ж передусім Царства Божого і правди Його» (Мф. 6:33).

Схоже, що є християни, які думають та переживають за повоєнне майбутнє колись єдиного братства. У журналі *Гість*, за редакцією Олександра Нагірняка анонімний автор (назвою статті) запитує: «Чи можливе примирення?». Розмірковуючи про факт справжньої війни, а також про вплив пропаганди на душі християн, що призводить до відчуження між вірянами країн, які воюють, автор доходить такого висновку: «Відновлення братерських зв'язків неможливе без визнання того очевидного факту, що існує російське братерство, та існує українське братерство. Так було завжди, тільки придушувалося в умовах тоталітарного режиму однієї імперії. Сьогодні стало цілком очевидно, що українське братерство має свої особливості, воно хоче йти своїм шляхом, служити своєму народові, проповідувати і співати своєю мовою. Ці претензії абсолютно законні, вони не суперечать Євангелію, і баптистам Росії пора це визнати. Контакти і зв'язки можливі за умови визнання

^[46] *Философский словарь*, 406.

^[47] Мирослав Вольф, *Презирство і прийняття*, Черкаси: Колоквіум, 2014, 33.

самостійності національних братств»^[48]. Схоже, що автор вважає, що братські відносини можливі за умови відмови від імперських домагань російського братства. Іншими словами, не хочемо назад в атмосферу великодержавного шовінізму. Але, я думаю, що причина відчуження у відсутності християнського діалогу і в оцінці теперішнього становища стандартами радянського минулого. Віряни України кажуть, що не хочуть такої країни і такого закону, який визначав би їх, подібно до їхніх побратимів у Росії, як «іноземних агентів», що дуже ріже не тільки слух. Російські брати, з ким я в контакті, дуже сумують за ситуацією, що склалася, і моляться, щоб Господь дав мудрості в кожній ситуації та допоміг християнам обох країн не забруднити свого 'білого одягу'. Усі справжні діти Божі єдині у Христі та один з одним. Вони не сплять, знаючи свого спільного ворога диявола, що ходить, як рикаючий лев, працює день і ніч над правителями і звичайними людьми, щоб усіх погубити в геєні вогненній.

Гегель вчив, що в обстановці перехідних історичних епох із властивими їм змінами ціннісно-нормативних систем «найбільш типовими є три позиції – відстоювання традиційної системи цінностей, боротьба за новий світогляд і, нарешті, проміжний стан непричетності до жодної з нормативних систем. Останній стан і є позицією «розірваної свідомості», володар якої під впливом різних обставин втрачає віру, позбавляється внутрішнього духовного стрижня, втрачає моральну точку опори»^[49].

Державна влада РФ своїми законами позбавила людей голосу, волевиявлення і права протестувати. Звідси й відсутність тверезого пророчого голосу, 'поза-політичність' і просто мовчання багатьох російських християн щодо війни, які поміщають їх саме в це третє положення, вказане ще колись Гегелем. Звісно, ніхто не хоче до в'язниці, померти смертю борців за права людини або виїхати на Захід, як зробили це деякі. У колективній пам'яті все ще живуть спогади про імперію, де життя людини нічого не коштувало і де населення поділялося на три категорії щодо в'язниці: ті, хто вже сидів, хто сидить і хто сидітиме. Убивство, за деякими даними, 70 000 священнослужителів різних деномінацій теж дає про себе знати. Усе це не дає можливості тверезомислячим російським вірянам відкрито висловлювати свої думки з приводу війни проти України.

Закони Царства Небесного радикально відрізняються від законів земних царств. Тому й піддані оних борються за розширення різних

[48] Чи можливе примирення?, Гість, 1 (102) – 2024, с. 15.

[49] В.А. Бачинин, *Антропология, Психология, Этика*, Санкт-Петербург: Издательство «Шандал», 2005, 204.

світів. Християни намагаються виконати Велике доручення Ісуса і хочуть придбати весь світ для Спасителя. Слова Христа «ідіть по всьому світу і проповідуйте Євангеліє всьому творінню» (Мк. 16:15) радикально протилежні амбіціям «великих світу цього» «ідіть по всьому світу і підкоряйте все своєму пануванню». Це невисловлене вголос гасло всіх 'великих імперій', що просувають під різними масками свої геополітичні амбіції в усьому світі. Християни знають це, але вони теж тільки люди і є певною мірою підданими обох царств. І як тут знайти баланс? У США масові протести припинили вже не одну війну. А в країнах, де протести розглядаються урядом як акції іноземних агентів і внутрішніх ворогів, суворо репресуються і караються, це практично неможливо. Залишаються дві основні можливості, якщо хочеш вижити: тільки протести ззовні або мовчання всередині країни. Інакше можна втратити і ті можливості, які є. Адже молитовний дім можуть закрити або забрати з будь-якої причини.

Наші брати і сестри в цих країнах живуть і трудяться в дуже нелегких умовах. Їх потрібно зрозуміти і за них теж треба старанно молитися. Судячи з публікацій і виступів у соціальних мережах, російські брати закликають своїх членів церков до молитви за мир і залишатися поза політикою. Участь же у військових діях надали совісті кожного окремого християнина. Це цілком політкоректно.

Тема 'поза-політичності' багато разів порушувалася на міжнародних братніх чатах. У зв'язку з цим мене завжди дивує один факт: деякі люди можуть бути «поза-політичними» щодо свого уряду і смиренно мовчати, але ця «поза-політичність» не спостерігається щодо своїх українських побратимів, які діляться фотографіями й відеороликами жахливої реальності, яку вони переживають. Наскільки я зрозумів, вони ж тільки хочуть поділитися своєю скорботою, сподіваючись на співчуття і молитовну підтримку своїх одновірців, а натрапляють на нерозуміння, жорстокосердя і критику. У зв'язку з цим згадується Лермонтов: «Шматка лиш хліба він просив і погляд мав живу муку, а хтось каміння поклав у його простягнуту руку». Іноді в братніх чатах з'являються звинувачення, що християни обох країн теж беруть участь у війні добровольцями. Справедливості заради тут потрібно врахувати моральну і якісну різницю: одні добровільно вступають до лав «визволителів» загарбницької війни, а інші захищають свою Вітчизну.

Коли весь народ і особливо християн звинувачують у війні, то насамперед треба звернути свій погляд на тих, хто має владу її розпочати і повелів їй бути. Російські брати і сестри вже точно не були її ініціаторами. Вона звалилася їм на плечі так само, як і українським християнам. У цьому віруючи обох сторін рівні. Також віруючи обох країн

рівні у скорботі втрати близьких на полі бою. Вдови та сироти обох країн невтішно плачуть за загиблих чоловіків і батьків. Усі справжні християни моляться за швидке припинення братовбивчої війни. Усі справжні діти Божі єдині в Дусі Святому, який надихає їх до взаємної підтримки та практичної допомоги. Отже, духовна єдність між братствами також можлива.

На превеликий жаль, не відчувається творчого діалогу 'Я – Ти' між християнами з обох сторін. Анонімність соціальних мереж зробила чисту совість дефіцитом, а виражену агресію – достатком. Так звані брати і сестри не скупляться на образи один одного, закидаючи один одному гріхи їхніх правителів. Вони нерозважливо повторюють кліше пропаганди ЗМІ своїх країн, які сміються, «що вправно жебраків провели» (А. Блок). Такі 'віруючі' поляризують інших віруючих, а диявол через них намагається забрати мир і страх Божий навіть у Його обраних. Християни ж, за визначенням, миротворці й покликані сприяти миру між народами, завжди пам'ятаючи, що вони діти Небесного Отця. Мирослав Вольф пропонує наступне: «Бажаючи зберегти живу віру в майбутнє з Богом, ми повинні простягнути руку через лінію вогню братам і сестрам на іншій стороні»^[50].

Кілька слів для можновладців на всіх рівнях. Господь наділив декого владою не для того, щоб нападати на сусідні країни, розпалювати війни і губити невинних людей, а щоб дбати про добробут своїх народів. Бог довірив вам багато, тому й запитає з вас більше. На вас лежить велика відповідальність, що стосується примирення між народами. Війна скоро скінчиться і можливо скінчиться і влада деяких великих світу цього. Тоді було б правильно публічно покаятися перед Богом і людьми за скоєні злочини. Добре б згадати Віллі Брандта і наслідувати його ініціативу і приклад примирення. В Австралії 2008 року, 13-го лютого, прем'єр-міністр Кевін Радд публічно попросив вибачення за все зло, заподіяне своїми попередниками, аборигенам у зв'язку з їхньою колонізацією і спробами асиміляції. Це було зроблено в приміщенні парламенту перед багатьма представниками корінних жителів. Відтоді триває процес розкриття істини (truth telling) і позитивні зміни як на законодавчому, так і на соціальному рівні.

Висновок

◆ Примирення з Іншим і з іншим завжди починається з діалогу. На духовному рівні це встановлення діалогу з Богом, через Ісуса Христа, за допомогою Святого Духа. Необхідно усвідомити, що ми маємо справу

^[50] Вольф, 52.

з Богом, який *говорить*, а ми є тими, *хто чує* Його. Щоденна зустріч із Господом, близький, постійний діалог 'Я – Ти' з Ним – це ніщо інше як молитва. Бог говорить через Святе Письмо, ми – за допомогою молитви. Як ми вже бачили вище, Бог, проявивши ініціативу, кличе нас до Себе додому. Він показує нам нашу екзистенціальну відокремленість від Нього та її жакливий наслідок – вічну погибель. Ми, почувши Його голос, каємося і звертаємося до Нього, тобто відчиняємо двері нашого серця і запрошуємо до себе Ісуса як Спасителя і Господа (Об'явл. 3:20). Він дає нам народження згори і завдяки Його благодатному акту той, «хто у Христі, той нове творіння; давнє минуло, тепер усе нове» (2Кор. 5:17). Новому творінню притаманне нове життя, що характеризується Христовою любов'ю 'агапе', яка вміщує всіх людей, включно з ворогами. Вона є виконанням закону – нової Заповіді Христа. За цією любов'ю і розпізнаються учні Христа.

“Любов є єдиним способом подолання відчуження до Іншого та інших. Покаянням, що є «найбільшим вираженням любові до Бога» (Кіркегор), ми повертаємося до Господа і до людини. Вирази на кшталт 'я – грішник' або 'я – винен' зазвичай припиняють розбіжності та конфлікти”.

Любов є єдиним способом подолання відчуження до Іншого та інших. Покаянням, що є «найбільшим вираженням любові до Бога» (Кіркегор), ми повертаємося до Господа і до людини. Вирази на кшталт 'я – грішник' або 'я – винен' зазвичай припиняють розбіжності та конфлікти. Але просто визнати себе винним мало. Німецька держава багато років відшкодовувала матеріальний і моральний збиток перед ізраїльською нацією. Російським вируючим також добре було б не тільки усвідомити колективну провину своєї країни перед Україною, а й багато зробити для відновлення гармонії та дружби з українським євангельським братством. Лідери ізраїльського народу неодноразово каюлися і просили вибачення в Бога за гріхи свого народу, а Мойсей навіть побажав бути знищеним за свій народ. Це приклад, гідний наслідування, для всіх вождів народів. У разі справжньої війни, покаяння необхідне всім сторонам конфлікту, але за всіма моральними законами кривдник повинен зробити перший крок назустріч тому, кого він образив (Мф. 5:23-24).

Ісус говорить нам, Своїм учням усіх часів і місць: «Будьте досконали, як досконалий Отець ваш Небесний» (Мф. 5:48). Це, перш за все, наслідувати Його в любові та прощенні. Він прийняв мене як блудного сина, що повернувся, тож і я маю приймати навіть того, хто згрішив проти

мене, іншого. Нам заподіяли біль, проявили підступність або навіть позбавили життя когось із наших близьких... Але навіть у таких, найекстремальніших випадках ми, як діти Божі, покликані проявляти Його досконалість. Ісус узяв гріх світу на Себе (Ін. 1:29), що вчить нас прощати без того, щоб перед нами покаялися.

Мирослав Вольф, посилаючись на особистий досвід, каже, що «ворожнечу... може вмертвити лише самопожертва»^[51], яка приносить радість і зцілення. Людське обличчя Бога – Ісус. Він закликає нас наслідувати Його: «Прийдіть до Мене, всі, хто трудиться і обтяжений, і Я заспокою вас, ... навчіться від Мене, бо Я лагідний і смиренний серцем, і знайдете спокій душам вашим» (Мф. 11:28-29). У Нього, наслідуючи Його, ми можемо навчитися христоподібності.

Першою молитвою з хреста він включив не тих, хто розпинав Його, а й усіх людей, сказавши: «Отче, прости їм, бо не знають, що роблять» (Лк. 23:34). Це прощення 'в кредит' відноситься як до мене, так і до іншого або інших, які згрішили проти мене або нас. Ця молитва Ісуса дає силу всім, хто перебуває в безсиллі. Ця молитва, що повторюється з вірою у визвольну силу Христа, є секретом до подолання ненависті до 'іншого' і гіркоти, що походить від неї.

Самовідкриття Бога зробило можливим шлях пізнання Себе 'іншими', людьми. Його самоодкровення не є бездіяльним, воно кличе до вічного єднання творіння з Творцем і творіння з творінням, і особливо, людей між собою. Самовідкриття – шлях перетворення 'чужого іншого' на 'близького іншого', секрет трансформації стосунків на всіх рівнях.

Досконалий Бог – світлий приклад перетворення 'просто інших' на 'близьких інших'. Згадаймо тільки Його ініціативу, прояв Його любові, Його невпинний поклик і шукання загинувших людей, обійми Отця, що приймає. Оцінимо Його благодать у прощенні та дарі вічного спасіння. Ісус Христос, у Якому «мешкає вся повнота Божества тілесно» (Кол. 2:9), є повним самовиявленням Бога, посередником творення благих і близьких взаємин між людьми. Він є творцем нового творіння і, на цій підставі, об'єднуючим фактором усіх людей, особливо тих, хто вірує в Нього.

Я думаю, що всі християни погодяться, що відчуження, ворожість до іншого або інших можна подолати тільки взаємовідносинами з Христом. Тільки Він дає сенс і мету життя в кожному епоху і в кожному суспільстві. Христос дає істинний сенс і значення людині (Ін. 10:10) і приносить

^[51] Вольф, 44. Див. також: добра книга про можливості прощення і примирення, з прикладами із різних країн: Майкл Хендерсон, *Прощення – разрываю оковы ненависти*. М.: Библийско-богословский институт св. апостола Андрея, 2007.

примирення не тільки між людьми, а й між «відчуженим» людством і Богом (Кол. 1:21-23).

Як ми побачили, самовідкриття можливе тільки за допомогою зустрічі й у зустрічі. Тому за прикладом Господа, потрібно першому проявити ініціативу до зустрічі, завжди прагнути до неї і шукати її. За слушної нагоди треба за можливості відкритися «іншому чужому», поділитися пережитим досвідом і прикрощами, вживаючи я-речення, як-от «я відчував», «я відчував страх», «мені було боляче», щоб не засмутити іншого і перервати діалог. Адже коли ми ділимося, ми не звинувачуємо когось, а говоримо від першої особи, повідомляючи іншому свої особисті відчуття. Необхідно з терпінням вислухати й «іншого», вникнути в його ситуацію і постаратися його зрозуміти. Добре б зрозуміти іншого: його безправ'я вплинути на те, що відбувається, і його стогони і засмучення від свого безсилля. Для цього потрібно кожному почати із зустрічі на вертикальному рівні, з Богом, Який наповнює благодаттю і любов'ю того, хто приходить на зустріч і вступає в «Я – Ти» діалог із Ним.

Завдяки зустрічі з «близьким Іншим», Ісусом Христом, розширюється особистий діапазон духовної щедрості стосовно інших. З'являється готовність «віддати себе іншим, – і прийняти їх, потіснити власне “я”, щоб дати їм місце»^[52]. Під час зустрічі з Ним благодать, що виливається Духом Святим, створює цей благодатний простір, куди вміщається і поки що «чужий інший», можливо навіть колишній ворог. Дух Святий відчиняє двері «серця, кажучи: “Ти – це не тільки ти; в тобі є місце й іншим”»^[53].

Далі, за правом дітей Божих, потрібно разом звернутися до Іншого, Небесного Отця, і принести Йому в молитві все, що турбує і болить. Ця спільна зустріч двох «чужих інших» з їхнім спільним Отцем Господом здатна зруйнувати всі бар'єри, що розділяють людей, і перетворити їх на «близьких інших».

Одкровення і самовиявлення, як на вертикальному, так і на горизонтальному рівні, можливе тільки в «Я – Ти» зустрічі, яка є шляхом до іншого. Її можна назвати і засобом набуття іншого. Вона прибирає уявні нездоланні перепони і звільняє від гніву, образи і гіркоти. Із зустрічі з Іншим виходить благодатна любов – християнський засіб перетворення ворогів на друзів. Це можливо тільки в єднанні з Ісусом Христом, від повноти Якого «всі ми прийняли і благодать на благодать» (Ін. 1:16).

^[52] Там саме, 22.

^[53] Там саме, 48

БІБЛІОГРАФІЯ

- Бачинин, В.А. *Антропология, Психология, Этика*. Санкт-Петербург: Издательство «Шандал», 2005.
- Бубер, Мартин. *‘Я и Ты’, Два образа веры*. Москва: АСТ, 1999.
- Вольф, Мирослав *Презрение и принятие*. Черкассы: Коллоквиум, 2014.
- ‘Возможно ли примирение?’, *Гость*, 1 (102) – 2024, стр. 15.
- Гегель, Г. В. *Феноменология духа* (1807), Сочинения, Т. IV. М., 1959.
- Донских, Олег А. ред., *Цифровизация в социокультурном измерении*. Новосибирск: Госуд. ун-т экономики и управления, 2023.
- Достоевский, Ф.М. *Братья Карамазовы*. Собр. Соч. Том 10, Москва, 1958.
- Кант, Иммануил. *Критика чистого разума*. Москва: Эксмо, 1997.
- Мак-Грат, Алистер. *Введение в христианское Богословие*. Одесса: «Богомыслие», 1998.
- Мень, Александр. *Библиологический Словарь*. Москва: Фонд имени Александра Меня, 2002, т. 2.
- Сунайт, Т.С. *Журнал «Начало»* №29, 2014 г.
- Сухова, М.А. Тема «другого» и христианское богословие, <https://teolog.info/theology/tema-drugogo-i-khristianskoe-bogosl/18.09.2018>.
- Философский словарь*, под. ред. И.Т. Фролова, М.: Изд. «Республика». 2001.
- Хендерсон, Майкл. *Прощение – разрывая оковы ненависти*. Москва: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2007.
- Цандер, Виктор. *Избирающая любовь*. Brisbane – Steinhagen: Samenkorn, 2024.
- Alfaro, Juan. “Persona y gracia”, in *Gregorianum*, XLI (January, 1960), 26.
- Alt, Franz. *Jesus – der erste Neue Mann*. München: R. Piper, 1990.
- Bart, Karl. *Kirchliche Dogmatik*, IV/2, Zurich: **Zwingli Verlag**, 1955.
- Bavinck, H. *The Philosophy of Revelation*. London: Longmans, Green, 1908.
- Berkouwer, G.C. “General and special divine revelation”, *Revelation and the Bible*. Carl F.H. Henry (ed.), London: The Tyndale Press, 1959.
- Ebner, F. *Das Wort und die geistigen Realitaeten, Pneumatologische Fragmente*. Innsbruck, 1921.
- Fletcher, D.B. “Alienation”, *New Christian Ethics and Pastoral Theology*. Eds. D.J. Atkinson & D.H. Field, Leicester, GB: Inter-Varsity Press, 1995, 153.
- Huntemann, Georg. *Biblisches Ethos*. Neuhausen/Stuttgart: Haenssler-Verlag, 1995.
- Jaspers, Karl. *La Filosofia*. Buenos Aires: Fondo de cultura economica, 1987.
- Latourelle, Rene. *Theology of Revelation*. Cork: Mercier Press, 1968.
- Mersch, Emile. *Theology of the Mystical Body*. St. Louis: B. Herder, 1951.
- Ramm, Bernard. *La Revelacion especial y la Palabra de Dios*. Buenos Aires: Editorial La Aurora, 1967.
- Sauer, Erich. *Offenbarung Gottes und Antwort des Glaubens*. Wuppertal: R. Brockhaus Verlag, 1969.
- Weber, Otto. *Grundlagen der Dogmatik*. I, Tübingen: J.C.B. Mohr Verlag, 1923.
- Zander, Viktor. *Identity and Marginality Among New Australians*. Berlin-New York: DeGruyter, 2004.